

Aldrig før er der blevet skrevet en bog med så mange imperativer:

Anmeldelse af Ruben Schachtenhaufen, Michael Bach Ipsen og Mikael Fabrin: *Dansk Udtaleordbog*. Engelsk undertitel: *Contemporary Danish Pronunciation*

1. udg., 2024. Modersmål-Selskabet (496 sider)

**SØREN SANDAGER SØRENSEN
METTE-MARIE MØLLER SVENDSEN**

Dansk udtale har fået en masse opmærksomhed på det seneste. Der er udkommet to nye fonetikbøger: *Udtalt* (Petersen et al. 2021) og *Ny dansk fonetik* (2. udgave udkom i 2023).

Dansk Udtaleordbog (i denne anmeldelse forkortet DUO) er skrevet af bl.a. Ruben Schachtenhaufen, som også har skrevet *Ny dansk fonetik*. Udtaleordbogen kan dermed blive en slags ledsager til *Ny dansk fonetik*. Schachtenhaufen står også bag *udtaleordbog.dk*. DUO er dog ikke bare en trykt udgave af *udtaleordbog.dk*. Det er et markant anderledes og ambitiøst bud på, hvordan en trykt udtaleordbog kan se ud i dag og hvilke behov den skal dække.

Bogen er især praktisk for dansklørnere, og hvad der er særligt gavnligt for dem i sproglæringsprocessen, er det solide samspil med Schachtenhaufens andre resurser som *Ny dansk fonetik* og *udtaleordbog.dk*. Brugen af bøjningsformer som separate lemmaer er et spændende tiltag i en fysisk ordbog, som fjerner nogle klassiske benspænd for lærnere med fx at spore sig tilbage til infinitivformen fra et uregelmæssigt bøjet verbum. Den algoritmiske tilgang i værket inspirerer samtidig til fremtidige undersøgelser af vores fælles sprog.

Vores kritik af udgivelsen drejer sig især om den algoritmiske tilgang som kilde og dokumentation for det danske sprog i brug. Der er en ubalance i de computergenererede ordformer i lemmabestanden, især når det kommer til inklusionen af imperativer og den reelle brug af dem. Det kunne derfor være gavnligt med en mere detaljeret beskrivelse af processen og dermed forholdet mellem algoritmen og midaldrende og yngre danskeres egentlige sprogbrug.

BOGEN OG DENS FORMÅL

Bogen er udgivet af Modersmål-Selskabet og er indtil videre udkommet i to oplag (begge markeret som første udgave), hvor andet oplag indeholder diverse rettelser.¹ Udgivelsen er blevet til med støtte fra Augustinus Fonden, Lemvigh-Müller Fonden og Toyota-Fonden. Ordbogen er udkommet fysisk i både en flot 'coffee table'-udgave (A4-format, hardcover) samt en mere kompakt og skoletaskevenlig udgave (17 x 24 cm, softcover). Ordbogens sider er ikke nummererede. Det er nok ikke så kontroversielt da man typisk henviser til opslagsord frem for sidetal – det er kun i indledningen at sidetal for alvor savnes. Her arbejder vi med følgende sidetalshenvisninger: Den danske indledning starter på side 1, den engelske på side 10.

I denne anmeldelse benytter vi samme lydskrift som bogen, også når vi transskriberer andre udtaler end dem der er med i bogen, da det er mest praktisk. Ordbogen er forsynet med et hjælpsomt skema med de lydskriftsymbole som læseren vil møde i ordbogen, med fine og letforståelige eksempler. Man kan måske studse lidt over valget af det noget gammeldags adjektiv *væne* under de urundede fortungevokaler og pluralisformen *måse* under bagtungevokalerne, men uanset hvad er vokallydene, for de dansksprogede læsere, nemme at forstå. I den store udgave af DUO er oversigten placeret på forreste inderside af omslaget, mens den bagerste inderside indeholder en oversigt over det internationale fonetiske alfabet (IPA). I den kompakte udgave findes oversigterne på første og sidste papirside. Dermed er de to oversigter nemme at finde for brugeren der hurtigt vil konsultere dem.

Ordbogen indledes med en dansksproget indledning på ni sider, der

¹ Vi er taknemmelige for at forfatterne ville stille begge versioner til rådighed.

blandt andet adresserer baggrunden for ordbogens tilblivelse, brugen af IPA og fonetiske notationsprincipper, variation og lemmaselektion. Den dansksprogede indledning følges af en engelsksproget indledning, som indholdsmæssigt overordnet set adresserer de samme emner, med et par tilføjelser: Lydskriftsymboloversigten med eksempler optræder igen i den engelske indledning (s. 14). Her er den blevet forsynet med britisk-engelske ækvivalenter. Det er et både brugbart og hjælpsomt træk fra forfatternes side til dansklørerne.

På bagsiden af DUO forklares det at målet med udgivelsen er ”at gengive den upåfaldende normaludtale, dvs. fravær af hørbart geografisk tilhørsforhold og stigmatiserende eller forældet udtale, ved at samle op på flere årtiers udtaleforandringer”. Disse kriterier som opstilles som grundlaget for den upåfaldende normaludtale, vil vi vende tilbage til.

Udtalen som gengives, er den udtale som man almindeligvis kan finde hos personer født mellem 1975 og 2000 (s. 1). Både anmelderes og forfatteres fødselsår falder inden for denne periode. Bogen peger på *Den Store Danske Udtaleordbog* (1991, herefter DSDU) som et eksempel på en ældre udtaleordbog der beskriver mere konservativ udtale. Schachtenhaufen og co.’s hensigt med ordbogen er ikke, som de skriver i indledningen (s. 1), ”at gøre ældre ordbøger overflødige eller repetere, hvad der står i disse, men at lægge sig i kronologisk forlængelse og vise, hvad der er sket i mellemtiden”.

Ét formål med bogen er altså at dokumentere dansk udtale. Det bruges også som argument for at bogen er udgivet på tryk da trykte værker har vist sig at blive bedre bevaret for fremtiden end digitale. På den måde er DUO et ”snapshot” af dansk udtale anno 2024. Bogens andet formål er som resurse for folk der lærer dansk som fremmedsprog. Indledningen har et afsnit om ”Udfordringer i dansk som andetsprog” (s. 6). Sproglæringsformålet nævnes også som motivation for lydskriften og for nogle af de distinktioner, det er relevant, at den viser, fx i forbindelse med minimalpar som *vase* /'væ:s.ə/ og *hvæse* /'væ:s.ə/ (s. 4-5), men også i den detaljeringsgrad der er udeladt.

STRUKTUR OG BØJNING

DUO bryder med traditionelle ordbogsprincipper ved at medtage bøjningsformer af ord som individuelle lemmaer og altså ikke angivet som

en del af en opslagsform. Ordbogen kunne derfor i princippet kaldes en ordformsbog, da forskellige ordformer er listet som separate lemmaer. Det er praktisk da det gør at bøjningsformer – som kan volde særlige udtaleproblemer – er mere systematisk medtaget og tilgængelige for læseren end tidligere udtaleordbøger. En uregelmæssig bøjning kan derved hurtigt tjekkes uden at spænde yderligere ben for læreren. Omvendt giver det en række nye problemer, som især drejer sig om afstanden mellem formerne af et ord, og rækkefølgen de optræder i. I dette afsnit undersøger vi DUO's struktur, både på mikro- og makroplan.

Mikrostruktur

DUO's meget enkle mikrostruktur (Svensén 2004) er iøjnefaldende: Der er virkelig skåret ind til benet i forhold til de informationer som en læser får ved opslag i DUO, og i langt de fleste tilfælde fylder et lemma kun en enkelt, måske to linjer, hvis opslagsordet er langt eller har flere udtaleformer, se figur 1.

FIGUR 1. OPSLAGSORD I DANSK UDTALEORDBOG

afnød /'au.nøð/	afrodisiaka /a.fʁo.ti.'sj.æ.kʰæ/ • /æ.-	afskediget /'au.skɛg.i.x/ > /'au.skɛg.i.x/
afnøde /'au.nøð.x/	fʁo.ti.'sj.æ.kʰæ/	afskov /'au.skɔv/
afnøder /'au.nøð.x/	afrodisiakum /a.fʁo.ti.'sj.æ.kʰom/ •	afskove /'au.skɔv.ɔ/
afnødet /'au.nøð.x/	/æ.fʁo.ti.'sj.æ.kʰom/	afskover /'au.skɔv.ɐ/
afnødt /'au.nøð/	afrodisiakummet /a.fʁo.ti.'sj.æ.kʰom.x/	afskovet /'au.skɔv.ɔx/
afnødte /'au.nøð.tə/	• /æ.fʁo.ti.'sj.æ.kʰom.x/	afskrab /'au.skɛg.p/
aforisme /æ.fo.'sis.mə/ • /a.fo.'sis.mə/	afrund /'au.ʁʊŋ/	

Hver side har tre kolonner af opslagsord, hvor de fleste kun fylder en enkelt linje eller to (med enkelte undtagelser, fx *akkumulatorer*).

Homofone homografer får lov til at stå sammen i et opslag uden nogen angivelse af ordklasse. Fx dækker opslaget *skuldre* både over flertalsformen af *skulder* og infinitiven *skuldre* – det ved vi fordi vi kan se at den bestemte form *skulderen* og participiet *skuldret* er med. Mikrostrukturen gør det derfor nødvendigt for læseren at krydstjekke for hvilke former der mangler for at vide om et tvetydigt ord dækker den ene, anden eller begge former.

Ved ikke-homofone homografer angives kort efter opslagsformen hvilket lemma der er tale om. Fx adskilles *gled* (i betydningen *få tungen på gled*) og *gled* som præteritumsformen af *glide* ved at infinitivsformen er angivet i kursiv efter opslagsformen, men før lydskriften. Ikke-homofone homografer bliver altså delt op som separate lemmaer, som så

indeholder information om ordklasse eller hvad der ellers skal til for at adskille ordene. Enkelte lemmaer kan blive lige lovlig lange, fx når al ikke-pronominal brug af *vi* samles som ”*vi sb.; vi, infinitiv; vi, imp.; vie, imp.*”. De har rigtig nok samme udtale, men opslaget kommer til at referere til sig selv.

Ikke alle bøjningsformer er inkluderet. I indledningens afsnit ”Sammensætninger og afledninger” (s. 3) står der lidt om formers forudsigelighed. Der er en liste over suffikser (uden grammatisk information), men den angiver ikke hvilke former der er udeladt fra selve ordbogen. Vi kan observere at substantiver har en bestemt form og pluralis, verber findes i infinitiv, præsens, præteritum, (perfektum) participium og i mange tilfælde imperativ (mere om det senere). Adjektiver er med i positiv form samt bestemt og flertal (den med *-e*; angivet som *def./pl.*) og neutrumsformen, plus uregelmæssige komparativer og superlativer. Flere former kan være med hvis noget udtalemæssigt interessant sker: fx er præsens participiet *rivende* med, selvom verber på *-ende* ikke altid er med, for at angive processen /'ʁi:.ʊ.nə/ > /'ʁiʊ.nə/. Bestemt pluralis er udeladt, og det samme gælder genitivformer (undtagen bandeord som *hulens* og *sørens*). Dette er fornuftigt nok ud fra deres forudsigelighed, men enkelte steder er opslag flertydige mellem en medtaget og en ikkemedtaget form. Der er for eksempel et opslag for *mors* (formodentlig imperativ af verbet *morse*) med udtalen /'mɔ:s/, hvor det kunne være relevant at angive forskellen fra *mors* /'mɔ:s/, genitivformen af *mor*, eller i hvert fald markere at det ikke er genitivformen der er medtaget. Det kan derfor (ligesom i eksemplet med *skuldre*) være nødvendigt for læseren at krydstjekke andre former for at finde ud af hvilket ord der er medtaget.

Makrostruktur og alfabetisering

DUO har en alfabetisk makrostruktur. Ordformsstrukturen gør at der ikke er henvisninger fra en uregelmæssig bøjningsform til grundformen. Alfabetiseringen gør også at den korteste form af et ord står først. Det giver en lidt uhensigtsmæssig oplevelse af at man i mange tilfælde finder en relativt sjælden form før en mere brugt, fx står imperativer og former med tegnsætning ofte først: *gård-* før *gård* og *aids'en* før *aids*. Rækkefølgen ved store bogstaver og bolle-å virker inkonsistent: *Kaare* står før *Kåre* som står før *kåre*, mens *lander* er før navnet *Lander* og *Åbenrå* før *Aabenraa*.

Alfabetiseringen kan give en opsplitning af opslagsord og bøjningsformer, somme tider med en opsigtsvækkende afstand mellem de to. For en dansklørner er det måske ikke oplagt at *ko* og *køer* har noget med hinanden at gøre. Og afstanden mellem infinitiv og bøjningsformerne kan være absolut mærkbar ved opslag i DUO, og især ved verber med stærk bøjning. Se tabel 1 for en stikprøve.

TABEL 1. AFSTAND MELLEM INFINITIVFORM OG PRÆTERITUMSFORM I UDVALGTE ORD MED STÆRK BØJNING

Infinitiv	Præteritum	Afstand (antal artikler)
<i>glide</i>	<i>gled</i>	28 (præt. før inf.)
<i>lyve</i>	<i>løj</i>	230
<i>gælde</i>	<i>gjaldt</i>	1600+ (præt. før inf.)

I forhold til afstanden mellem former af et ord melder forfatterne også klart ud i indledningen at der ikke er tale om et grammatisk opslagsværk (s. 2). At bruge ordbogen med fokus på forståelse og oversættelse frem for selve produktionen af dansk gør at valget med adskillelsen af infinitiven og de bøjede former giver god mening. Men det betyder at en læser må have den grammatiske viden et andet sted fra, fx ved hjælp af andre ordbøger eller grammatikresurser.

DUO's mikro- og makrostruktur er altså et ukonventionelt brud med traditionen og åbner nye veje for sprogindlæring. At bøjningerne er inkluderet som separate lemmaer, er på mange måder et praktisk tiltag, og mere praktisk end at skulle læse gennem en separat bøjningsbeskrivelse som i DSDU. Men det giver også en lidt forvirrende rækkefølge for læseren når former af det samme ord står meget langt fra hinanden og ikke henviser til hinanden. Fremtidige udgaver kan måske justere lidt på denne balance mellem struktur og brugervenlighed, fx ved at uregelmæssige verber kan angive grundformen, selv når der ikke er tvetydighed, og ordklasser kunne også inkorporeres uden at være et alt for pladskrævende tiltag i ordbogen.

LEMMABESTAND

DUO's lemmabestand har et imponerende omfang netop fordi bøjede former står som separate lemmaer. I dette afsnit kommer vi derfor til at

kigge på lemmaer i bøjede former også, ikke kun grundform. Derudover er der også medtaget en stor mængde proprier, som blandt andet indbefatter for- og efternavne, landenavne, bynavne og S-togsstationer. DUO's redaktion har, af hensyn til ordbogens brugere, valgt at ekskludere en række mere sjældne lemmaer, hvilket forklares i indledningen (s. 9). Samtidig er imperativer også inkluderet som separate lemmaer. Med afsæt i dataene hentet fra Det Centrale Ordregister (COR), så er DUO sikret et stort og stærkt grundlag for sin lemmabestand, og langt de fleste ord man kan forestille sig, ser ud til at være inkluderet i lemmabestanden. Alligevel er det ikke særlig svært at støde på ord der mangler, og som det kunne være meget praktisk at kunne slå op i en udtaleordbog. Enkelte relativt almindelige lemmaer er udeladt. Substantiver som fx *håndklæde* og *elfenben* optræder ikke i DUO, og *fortsat* og *fortsætte* mangler også, selvom ordene optræder i *udtaleordbog.dk*, i *Retskrivningsordbogen* (RO) og i COR. En håndfuld udbredte interjektioner der er indlånte (og derfor er udtalemæssigt interessante), mangler: *fuck*, *shit*, *hey*, men især *okay* er en uheldig forglemmelse i forhold til dens hyppighed (en anden interjektion, *ok* /'øk/, er med, men er nok mere kendt med stavemåden *ork*).

Samtidig er nogle sjældne ord også medtaget, fx *tamburere* og *skrote*, som ikke kan slås op i DDO. Ældre ordforråd som fx *hin*, *hverandre*, *medens*, *vorde*, *væn* er også inkluderet i lemmabestanden – og ordbogen tiltaler læseren med *De* i indledningen (s. 1 og 9).

Udeladelserne rejser nogle spørgsmål: Hvordan er lemmaerne udvalgt? Hvordan vurderer forfatterne om et ord er sjældent? Har der været en leksikograf til stede? Har korpusundersøgelser spillet ind? For os har det været svært at gennemskue systematikken bag hvilket ordforråd der er medtaget, og hvilket der ikke er. I følgende afsnit undersøger vi DUO's selektion af proprier og imperativer.

Proprier

Ordbogen er forsynet med en lang række navne, hvilket indiskutabelt er en stor hjælp for dansklørneren. Dog er udvælgelseskriterierne for proprierne ikke helt tydelige for læseren. Man kan fx ikke finde efternavnet *Pedersen*, det 5. mest almindelige efternavn i Danmark (Danmarks Statistik 2025), og ét med flere udtalemuligheder (/p^heɹ̥.ɐ.sn/, /p^heːɹ̥.ɐ.sn/,

/ˈpʰɛ:t.v.sn/ – dog er *Petersen* med, som er registreret halvt så mange gange). Det virker relativt uforudsigeligt hvilke navne der mangler. Fx optræder *Julia* i ordbogen, mens *Julie* ikke gør; *Aage* er med, ikke *Åge*; og omvendt for *Åse/Aase*.

Der er også en stor håndfuld stednavne der savnes, bl.a. lande som *Rwanda*, *Storbritannien*, *Grønland*, *Grækenland* og *Swaziland*, og andre områder som *Langeland* og *New York* (som godt nok kommer indirekte med i form af afledninger). Fravær ser ikke ud til at hænge sammen med størrelse, indbyggertal eller potentielt udtalebesvær, og står lidt i modsætning til medtagelsen af en lang række flerleddede danske stednavne, som har en forudsigelig udtale, fx *Hvide Sande* og *Nørreyske Ø*. Forkortelser (undtagen akronymer) er dog helt fraværende, fx *USA* og *wc*.

For nogen lande ser det ud til at ældre betegnelser er udeladt. *Belarus* er med (jf. Udenrigsministeriets anbefaling fra 2021 om at benytte det i stedet for *Hviderusland*, Jakobsen 2021). Det ses også i at kun *Kyiv* og ikke *Kiev* er med, og at *Myanmar*, men ikke *Burma* er med. Det er dog uheldigt for dem der kunne være interesserede i udtalen af dem, og nogle af dem er ikke mange år gamle. Fx bruger Lex.dk fortsat *Hviderusland* (Kulavig 2025).

Inklusionen af navne virker altså overordnet set ikke til at have fulgt en konsekvent inklusionspolitik hvilket har gjort at flere ord ikke er med som flere læsere godt vil kunne bruge. For proprietærne ville det give mening at tjekke indholdet op mod diverse lister og fx sørge for at man har de hyppigste personnavne og anerkendte lande med i fremtidige udgaver. Til sammenligning har DDO helt fravalgt andre proprietær end dem, der optræder i faste vendinger og lignende (Lorentzen 2011), mens RO's inklusion af stednavne nøje følger Stedudvalgets forskrifter og udelader person- og firmanavne (§61, RO 2024).

Imperativernes udvalg

En del verber – også blandt dem der ikke er med i DDO – har en imperativform med. Den er selvfølgelig relevant at tage med, bl.a. på grund af dens ofte uforudsigelige udtale. Men læseren vil blive overrasket over hvor mange imperativer der (angiveligt) findes. For flere af ordene virker det usandsynligt at imperativformen bruges, af grammatiske eller indholdsmæssige grunde.

Det gælder eksempelvis verber som kun tager *det* som subjekt, fx *skort* og *skylregn*, og verber der forventer et ikke-menneskeligt eller ikke-levende subjekt, fx *agglutiner* eller *rekyl*. Nogle verber giver også begrænset mening som direktiv, fx *rester*, *mangl*, *ork* og mange flere. Hvad nytter det med imperativen *nyt*? Der findes også lidt underlige udtaleangivelser blandt dem, fx at /t/ skulle forsvinde i imperativen *fodr* angivet som /fɒ:ɔ/ (hvilket gælder alle varianter med præfiks) og at stavelsesdeling skulle være forskellig i *svindl/svindl* og *handl/handel*. Flere andre udtaler kan også diskuteres, men det vil vi opfordre til at fremtidig forskning ser mere systematisk på.

Sammensætninger bestående af et verbum med et substantiv som førsteled er også inkluderet, selvom det er mere sandsynligt at de formuleres usammensat, altså at talere siger *dæmp lyden* eller *dæmp dig* i stedet for *lyddæmp*. Tilsvarende gælder *hjemmedøb* og *tredjebehandling*. Imperativer af sjældne ord ikke medtaget i DDO findes også, fx *trokl*. Ikke alle er decideret umulige, men vil skulle tolkes metaforisk eller på en anden kreativ måde og vil være meget sjældne.

Ud fra vores undersøgelse af DUO's lemmabestand kan vi konstatere at der er blevet inkorporeret en stor mængde proprii i DUO, og det er en god og yderst brugbar tilføjelse til lemmasektionen. Tilsvarende kan man også slå imperativer op som individuelle lemmaer, hvilket, med tanke på de mærkelige stavemåder som et imperativ kan have, må ses som en stor hjælp for mange brugere af ordbogen.² Dog er det uklart hvorfor nogle ord som ikke kan siges at være placeret i kategorien sjældne ord, ikke er kommet med – og hvilke andre lakuner der potentielt set så eksisterer i datasættet. I indledningen argumenteres der for at udelade sjældne former der skaber forvirring, og det kunne man i højere grad have gjort ved imperativerne.

UDTALEN

Det vigtigste ved en udtaleordbog er selvfølgelig selve udtalen. Det gælder både måden den angives på – lydskriften – og hvilke udtalevarianter der er med. Vi kan se at lydskriften indarbejder nogle lydssammenfald. Udtaleangivelserne tager hensyn til mange relevante reduktioner og mu-

2 Bemærk også at dette er et område med ændringer i retskrivningen, fx med henblik på reglerne for verber med engelsk oprindelse i infinitiv (Andersen 2025).

ligvis også et eller andet omfang af geografisk variation. Principperne bag kunne dog godt uddybes mere.

Lydskrift

Bogen angiver udtalen af hvert opslagsord med lydskrift baseret på det internationale fonetiske alfabet (IPA). Den er mellem skråstreger //. Bru- gen af lydskrift er den samme som i *Ny dansk fonetik* (forkortet NDF) og har allerede været diskuteret en del (Puggaard-Rode 2024, Grønnum 2023), bl.a. fordi den afviger fra andre måder IPA er blevet brugt til dansk (Horslund et al. 2025). DUO bruger fx symbolet /ɣ/ til det bløde *d* og tilde under et tegn til at markere stød (fx *skyld* /'skɥl̥/). Forskellene mellem *pil* overfor *bil* og *kat* overfor *gat* markeres udelukkende med /^h/ overfor dets fravær efter konsonantsymbolet, mens *tisse* og *disse* adskilles med /ts/ overfor /t/. Derfor bruges /b d g/ slet ikke som symboler.

Som ved alle andre tilfælde af lydskrift skal en læser vænne sig til at det ikke svarer til ortografien, fx at /p/ ofte svarer til skriftens , og at /æ/ ikke svarer til skriftens <æ>. At der er en let tilgængelig symbolover- sigt, gør det relativt overskueligt.

Det er selvfølgelig lidt upraktisk at lydskriften ikke er mere udbredt, men til gengæld er det en fordel at ordbogen ”danner par” med NDF (som også får en fordel ud af det), hvor lydskriftsbrugen er forklaret mere uddybende.

Der bruges ikke symboler for syllabicitet eller ikke-syllabicitet, men stavelsesgrænser markeres med et punktum der har en grå farve (og kan være svær at se). I et opslag med flere udtaler adskilles udtalerne med enten en tyk prik eller en pil. Pileangivelse bruges når den anden form er en videreudvikling af den første. Lydskriftens niveau reflekterer nogle udtaleforandringer. Blandt vokalerne er to forskelle ikke med: Der skel- nes ikke mellem vokalkvaliteten i *male* overfor *malle* (begge /æ/). Der- udover bruges trekanten /ʌ/ heller ikke som symbol, for der skelnes ikke mellem vokalerne i *Lotte* og *kort*. Dette er dog ikke nødvendigvis kun pga. udtaleændring men er et resultat af at lydskriften er ”bred (fonema- tisk)” (s. 4), og at de nævnte vokalpar ikke er distinktive. Stød virker til i de fleste tilfælde at være placeret på sidste led i diftonger og vokaler + /ɣ/, i fx *blod* med udtalen /'plɔɣ/ og ikke /'plɔ:ɣ/ (med undtagelse af ord som *borg* der har pileform /'pɔ:ʊ/ > /'pɔʊ/). Generelt er udtaleangivelsen

mere fokuseret på at være hjælpsom for lærnere, men det gør den derfor også mindre præcis for en variationsinteresseret læser.

Udtalenorm

DUO formulerer sit udtalemål som den ”upåfaldende normaludtale” hos talere født i perioden 1975-2000 (dvs. pt. 25-50 år gamle). Den beskrives som uden ”stigmatiserende eller forældet udtale”, uden ”konserverativ udtale” og ”uden dialektale træk”. Et par stikprøver viser at de klart forældede udtaler er fraværende, fx optræder der ikke den engang brugte højkbøbenhavnske udtale af *cykle*, vb. /'sik.lə/ eller *bremse*, vb. /'pɶæm.sə/ (sidstnævnte er nævnt i indledningen, s. 7), hvilket passer godt med målgruppen af unge og midaldrende talere som for de flestes vedkommende for længst er gået fra udtalen. Indholdsmæssigt stemmer dette valg altså overens med hvad der bliver angivet i indledningen.

Vi har også undersøgt skriftsprogets udtalt /ʊ/ mellem vokaler i ord som *købe* og *løbe*. Forskellen på vekselforholdet mellem de to udtaler kan overordnet set findes i hvorvidt der er tale om formel eller dagligdags tale (Brink og Lund 1975: §63). I DUO findes *købe* og *løbe* faktisk både med /p/ og med /ʊ/ (med prik imellem). Men udtalen med /ʊ/ angives kun ved infinitiven, og andre former har kun /p/, så *køber* som /'kʰøʊ.ɐ/ er ikke med. *Drøbel* har dog en udtale med /ʊ/ i alle former, og *slæbe* får den i infinitiv og præsens i 2. oplag. Udtalen med /ʊ/ er selvfølgelig den eneste i ordene *peber* og *kobber*. *Pibe* har som verbum med betydningen ’klynke’ kun /ʊ/ i alle former³, mens substantivet *pibe* kan have begge og verbet med betydningen ’lave rørformede læg i tøj’ kun har /p/. Valget med at inkludere /ʊ/-udtalen for verberne er positivt og i tråd med at gengive den ”upåfaldende normaludtale”, men hvorfor udtalen kun optræder i infinitiven, er ikke helt gennemskueligt.

I det næste vil vi uddybe hvordan bogen formår at vise en moderne udtale ved at indarbejde forskellige reduktioner og lave nogle nedslag i udtaler der evt. kunne være dialektale. Idéen om at der udelukkende findes ét dansk standardsprog uden geografisk tilhørshold, kan man stille spørgsmålstegn ved (jf. Thøgersen & Pharaos 2020, Hansen & Goldshtein 2021), og ideen gør også inklusionen af variation lidt uklar.

3 Formen *pive* er ikke med i DUO da den først kom med i 5. udgave af Retskrivningsordbogen, udgivet ca. samtidig med første oplag af DUO (Hartling & Nguyen 2025).

Reduktioner

Mange udtaleforandringer er sket gennem forskellige former for reduktioner. Den mest kendte er nok schwa-assimilation, hvor en (historisk) schwa-lyd /ə/ bliver til en nabolyd eller smelter sammen med en konsonant der så bliver syllabisk. De omgivende konsonanter kan derefter rammes af andre ændringer. Schwa-assimilation er mange steder inkorporeret i DUO, i den forstand at nogle ords eneste angivne udtale er schwa-assimileret. Det er positivt, og i modsætning til DDO som stort set kun angiver ikke-assimileret udtale. I mange ord angives det med en pil fra en ikke-assimileret udgave til en assimileret, fx *dame* /'tæ:m.ə/ > /'tæ:m/ og bøjningsformer som *enge* /'ɛŋ.ə/ > /'ɛŋ.ŋ/.

Det ser ud til at forekomsten af schwa-assimilation er nogenlunde den samme som i DSDU. Efterfølgende assimilation af bestemtshedsendelsen til /m/ virker måske lidt aggressiv, når *åben* bliver /'ɔ:p.m/ og *rytmen* /'ɾyt.mm/ som eneste udtale, hvor DSDU også har en ikke-assimileret nasal.

Muligheden for fuldstændigt tab af schwa efter obstruenter er ikke medtaget i ordbogen – bortset fra ved *ikke* – men beskrives i indledningen (s. 6, fx *passe* /'pʰæs(.ə)/). Schwa-assimilation er ikke automatisk indført ved alle navne, men i mere balanceret omfang.

Et mere overraskende sted hvor schwa-assimilation ikke er indført, er i pluralisformer af adjektiver på *-sig*. Ord som *planmæssige*, *døsig* og *trodsige* rammes i stedet af en proces hvor *-sige* realiseres som /ə/, og altså bevarer schwa. Vi får altså den pudsige udtale /'pʰu.ə/ der gør *pudsige* identisk med *pushe*. Dette står i modsætning til ord på *-lige* hvor flertalsendelsen assimilerer og evt. forsvinder, angivet med pileform, fx *dejlige* /'tai.li.i/ > /'tai.li/. Processen /s.iə/ > /ə/ kan vi sagtens forestille os, men det er uventet at det skulle være den eneste udtale. Indarbejdelsen af schwa-assimilation er altså gjort som vi mener det burde, men med enkelte muligt diskutabile resultater.

Andre velkendte reduktioner er også med i DUO, både for specifikke ord og kategorier. Det gælder fx monoftongerede pronominer (fx *mig* som /ma/), præpositioners slutkonsonant (fx *til* som /'tse/), og variation i specifikke ord som *at/og* (Bruun 2018), *selvfølgelig*, *hindbær*, *hvad* (Jørgensen 2015) og *sådan* (Pedersen 2014). For modalverberne kan man evt. diskutere participiumsformerne og om flere præsensformer *skall/kan*

komme med. Verberne *siger* og *giver* har både enstavelses- og tostavelsesform, men i sammensætninger har *giver* (*afgiver*) og *siger* (*tilsiger*) altid tostavelsesformen (modsat *bliver*, hvor begge angives), mens *tager* varierer på en for os rimelig passende måde.

Geografisk variation

Som sagt tidligere beskriver bogen den medtagne udtale som en med fravær af hørbart geografisk tilhørsforhold. Princippet med at gå ud fra én standardsprogsnorm fjerner muligheden for at indarbejde moderne udtaleforandringer samt viden fra sociolingvistikken om hvordan ændringer sker. Det ser ud til at nogle potentielt regionale fænomener er indarbejdet mens andre ikke er, men at de både kan gå mod og væk fra københavnsk som norm.

Bogen nævner (s. 8) den geografiske variation med /v:/ overfor /øv/ (evt. med stød) i ord som adjektivet *sort* /'soʊt/ og /'sø:t/, og at den er med i ordbogen. Begge former findes derfor i *horn* (inkl. bestemt form, dens eneste anden bøjningsform) og *Jordan*. I substantivet *gjord* findes begge udtaler i alle former undtagen pluralis *gjorde* /'kjøe.tø/. *Port* har begge, men formerne deraf har kun /øv/. Udtalen med /v:/ findes ikke i *lort* eller *Nørreport*. Der er altså meget variation i om variation er medtaget i bøjninger.

Fra et jysk perspektiv virker det fint at inkludere former med en vis udbredelse udenfor det man kunne kalde standardsproget, især når det delvist overlapper med eksisterende variation indenfor standarden. Det er også fornuftigt nok ikke at indarbejde udviklinger som sandsynligvis kun har københavnsk udbredelse, fx udviklingen af /u/ til /o/ før /v/ (som beskrevet s. 7). Det står dog lidt i modsætning til indarbejdelsen af stødplacering på /s/ og sidste enhed i diftonger, som hos Vázquez-Larrosaín (2021) kaldes "the Copenhagen Rule".

Det virker altså uklart hvordan geografisk variation er behandlet eller udvalgt, og hvorfor det varierer så meget på tværs af et ords bøjningsformer. Et spørgsmål er om det er bevidst eller ej, et andet er om det reflekterer udtalen. Et problem er muligvis manglen på mere systematisk eller overordnet viden om forskellige variationers udbredelse, hvilket man kunne undersøge i fremtiden, men det er uheldigt hvis ordbogens valg af former fremstår tilfældigt. Hjemmesiden *udtaleordbog.dk* ind-

samler bl.a. geografisk information om bidragsyderne, men det er uklart hvordan og om den er blevet brugt her.

DUO formår altså at samle op på diverse udtaleforandringer gennem inkorporationen af schwa-assimilation og andre reduktioner, især dem der leder til stavelsestab. Mange relevante talesprogsfænomener er der taget højde for som bidrager til at gøre udtalen mindre forudsigelig ud fra skriften. Udtaleangivelsen er derfor mere moderne end DDO, men på andre punkter lidt mindre præcis, lige netop fordi nogle lydforskelle ikke længere er distinktive. Nogle elementer kan dog diskuteres. Især behandlingen af variation kunne være beskrevet mere uddybende. Udtaleangivelserne er derfor meget praktiske for den nutidige lærer, men har en mindre klar værdi for den variationsinteresserede forsker (udover som referencepunkt for former erklæret som ”upåfaldende normaludtale”).

METODE

Efter ovenstående undersøgelser af bogens lemmabestand og udtale kan vi nu diskutere metoderne bag DUO. Dette er nemlig også et område hvor ordbogen gør det anderledes end tidligere ordbøger har gjort. DUO bygger ifølge indledningen på en digital ordbogsdatabase fra *udtaleordbog.dk* (s. 6), og ”det leksikografiske materiale” bygger på COR (s. 9), suppleret med en række proprier.

I indledningen lærer man at DUO bygger på ”computerkode, som emulerer de sidste ca. 100 års fonologiske udvikling i dansk og de udtaleregler, der gælder for bøjning, sammensætning og afledning” (s. 8) og er udledt af ”fonologiske regler” (s. 9). Indledningen nævner også COR, DSDU, forfatternes egne vurderinger og informationer indsamlet via *udtaleordbog.dk*.

Som metode kunne computergenereringen være interessant at vide mere om så det kunne diskuteres eller evalueres på en eller anden måde, eksempelvis den omtalte emulering af den historiske udvikling. En detaljeret beskrivelse af det passer måske ikke ind i en ordbog, men det må være en opfordring herfra til at præsentere eller udgive det engang i fremtiden.

Det der ikke nævnes som grundlag, er korpus eller hyppigheder hvilket man ellers kunne forvente var udnyttet på en eller anden måde. Dog nævnes ”adskillige videnskabelige undersøgelser” (s. 9) som en del af

grundlaget, og de bygger sandsynligvis på bl.a. korpusundersøgelser – men dokumentation for dette ville være en hjælp.

Et problem ved at bruge computergenererede opslagsformer er muligheden for at medtage ord som der ikke er registreret belæg for. Og dette passer ikke så godt med DUO's nævnte ønske om for eftertiden også at være en kilde til sproget som det bruges af midaldrende og yngre danskere anno 2024 (indledning, s. 1-2). Den store medtagning af imperativer kunne godt være et resultat af en ukritisk inkludering af computergenererede opslag – det kan i hvert fald komme til at fremstå sådan. Forfatterne anerkender også i indledningen at ikke alle udtaleformer er blevet observeret (s. 8)⁴. Dette kan skabe tvivl om hvad der er medtaget pga. koden, og hvad der er med gennem menneskelig (og fagligt velbegrundet) vurdering. Det rejser spørgsmålet om hvor kritisk forfatterne har været for former som nok er usandsynlige i brug, og dermed også for grundlaget for udtaleangivelsen. Noget tilsvarende gør sig gældende ved variationen på tværs af et ords former og i beslutninger om den geografiske variation. Det er en fordel at man kan slå alle former af et ord op selvom det er meget anderledes end i almindelige ordbøger, men det skaber, som vi har undersøgt i denne anmeldelse, også nye problemer.

Fra vores synspunkt vil det derfor være en fordel hvis DUO mere tydeligt forklarede sin lemmasektion og det metodiske grundlag i bogens indledning.

AFRUNDING

Dansk Udtaleordbog (DUO) tager nogle, set med leksikografiske briller, ret anderledes valg end hvad vi er vant til at se i trykte ordbøger i Danmark. Det har været givende for os at tage et nærmere kig på hvad der bliver vundet ved denne tilgang – og hvad der bliver tabt.

Så hvem skal tilegne sig *Dansk Udtaleordbog*? Samlet set udgør DUO sammen med *udtaleordbog.dk* og *Ny dansk fonetik* et stabilt og brugbart fundament for lærere som kan få stor glæde af det stærke samspil mellem resurserne. Der er blevet taget gode hensyn til lærernes behov for nemt og hurtigt at kunne konsultere skemaet med lydskriftsymboler samt IPA-oversigten. Muligheden for at slå en bøjet ordform op direkte i

⁴ Udover nogle af de allerede nævnte fejl, er der to opslag om *Enghave* og *yder-*, *skjoldet* er markeret som en imperativform, og der står "zz" efter udtaleangivelsen for opslaget *alge*.

den fysiske ordbog uden at skulle regne sig frem til infinitivformen først må også være en uvurderlig hjælp for lærerne. Vores bud er derfor at den særligt vil være god for dansklæreren, fx i forbindelse med sprogkurser i dansk.

Dokumentationsaspektet kan dog komme til at fremstå lidt svagt ellers rodet. Der lader til at være en diskrepans mellem især inklusionen af imperativer og deres reelle brug, også i lyset af andre fraværende ord. Der mangler tydeligere beskrivelser af forholdet mellem de computergenererede former og ønsket om DUO som dokumentation af dansk som det rent faktisk bruges af midaldrende og yngre danskere.

Som forfatterne påpeger, så er der ikke tale om et grammatisk opslagsværk, og derfor kan ordbogen ikke stå alene, men skal suppleres af andre eksisterende leksikografiske værker som fx DDO og RO samt grammatikbøger.

Selvom man nemt kan finde noget man er uenig i eller studser over, så inspirerer DUO også til mulige fremtidige undersøgelser og observationer. Som forfatterne skriver i indledningen (s. 9), er det umuligt helt at undgå fejl og mangler i et værk af så stort et omfang. Nogle fejl og mangler er mere alvorlige end andre: Manglende ord vil kunne tilføjes i en fremtidig udgave, og fx imperativerne kunne der ryddes lidt mere op i. Og vores ønske om mere beskrivelse af ordbogens metoder og dataudvalg er et tegn på interesse.

Vi håber derfor at ordbogen udkommer i flere udgaver – og i mellemtiden opfordrer vi folk til at indsende deres udtale hvis den ikke optræder der endnu, til *udtaleordbog.dk*.

Søren Sandager Sørensen, postdoc
Institut for nordisk og mediefag, Universitetet i Ågder
soren.s.sorensen@uia.no

Mette-Marie Møller Svendsen, akademisk medarbejder
Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet
mms@cc.au.dk

LITTERATUR

- Andersen, M.H. 2025. Verber med engelsk oprindelse i imperativ. *Nyt fra Sprognævnet* 2025 (oktober). 31–33.
- Brink, L. & J. Lund. 1975. *Dansk rigsmål. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. 1–2. København: Gyldendal.
- Bruun, A. 2018. *At and og in Danish spoken language – a description*. *Skrifter om Samtalegrammatik* 5(1). 1–14.
- COR = Det Centrale Ordregister. <https://ordregister.dk> (tilgået 21. oktober 2025).
- Danmarks Statistik. 2025. Hvor mange hedder ...? <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/borgere/navne/hvor-mange-hedder> (tilgået 15. oktober 2025).
- DDO = *Den Danske Ordbog*. u.å. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. www.ordnet.dk/ddo (tilgået 21. oktober 2025).
- DSDU = *Den Store Danske Udtaleordbog*. Brink, L., J. Lund, S. Heger og J.N. Jørgensen. 1991. København: Munksgaard.
- Grønnum, N. 2023. Anmeldelse af Ruben Schachtenhaufen *Ny dansk fonetik*, Books on Demand. 2022 (179 sider). *NyS, Nydanske Sprogstudier* (63). 182–203. DOI: 10.7146/nys.v1i63.137564.
- Hansen, I.S. & Y. Goldshtein. 2021. Er København (virkelig) eneste sproglige normcenter? Y. Goldshtein, I. Hansen & T. T. Hougaard (red.), *Rapport fra 18. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. 107–118. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Hartling, A.S. & M. Nguyen. 2025. Normændringer på enkeltordsniveau – Dansk Sprognavn. *Nyt fra Sprognævnet* 2025 (januar). <https://dsn.dk/nyt-fra-sprognævnet/januar-2025/normaendringer-paa-enkeltordsniveau/> (tilgået 29. september 2025).
- Heegård, J. 2013. Functional phonetic reduction? The case of the Danish adverb *faktisk* ('actually'). J. Heegård & P.J. Henrichsen (red.), *New perspectives on speech in action: proceedings of the 2nd SJUSK Conference on Contemporary Speech Habits*. 59–78. Frederiksberg: Samfundslitteratur Press.
- Horslund, C.S., R. Puggaard-Rode & H. Jørgensen. 2025. En sammenlignende vurdering af de tilgængelige lærebøger i dansk lydlære. *Danske Studier* 2025. 177–197.
- Jakobsen, J.G.G. 2021. Hviderusland og Belarus. <https://navn.ku.dk/nyt-om-navne/hviderusland-og-belarus/> (tilgået 24. september 2025).
- Jørgensen, M. 2015. "Hvad" i dansk talesprog. *Skrifter om Samtalegrammatik* 2(6). 1–18.
- Kulavig, E. 2025. Hviderusland. *Lex*. www.lex.dk/Hviderusland (tilgået 29. september 2025).

- Lorentzen, H. 2011. Proprier og Skandinavien. *Sproget.dk*. <https://sproget.dk/sprogviden/spoergsmaal-og-svar/den-danske-ordbog/proprier-og-skandinavien/> (tilgået 21. oktober 2025).
- Pedersen, H.F. 2014. Om konstruktionen *så en N* i danske samtaler. *Skrifter om Samtalegrammatik* 1(1). 1–23.
- Petersen, J.H. et al. 2021. *Udtalt. En introduktion til dansk fonetik*. 1. udg. København: Samfundslitteratur.
- Puggaard-Rode, R. 2024. International og dansk praksis i notationen af lukkelyde. *NyS, Nydanske Sprogstudier* (66). 180–215. DOI: 10.7146/nys.v1i66.145000.
- RO = *Retskrivningsordbogen*. 2024. 5. udg. <https://ro.dsn.dk> (tilgået 29. september 2025).
- Schachtenhaufen, R. 2023. *Ny dansk fonetik*. 2. udg. København: Modersmål-Selskabet.
- Svensén, B. 2004. *Handbok i lexikografi*. 2. udg. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Thøgersen, J. & N. Pharaoh. 2020. Holdningers og mediers rolle i (de)standardisering. *Danske Talesprog* 20. 103–122.
- Udtaleordbog.dk*. U.å. www.udtaleordbog.dk (tilgået 24. september 2025).
- Vázquez-Larruscaín, M. 2021. Complementary length in Danish. Why not? *Nordlyd* 45(1). 39–55.